

bejaardentehuis een 'zorgcentrum', bestaande uit een verzorgingsflat en aanleunwoningen. In het boek krijgt de geschiedenis van de eerste tweehonderd jaar de meeste aandacht.

In de achttiende eeuw waren de bewoners van het Diakoniehuis verplicht te werken en instituutskleding te dragen. Ze kregen slecht te eten, sliepen op grote slaapzalen en echtparen werden gescheiden. Wie zich schuldig maakte aan laakbaar gedrag, zoals dronkenschap of te laat thuis komen, werd gestraft. De lichtste straf was een reprimande, de zwaarste een houten blok aan het been, dat meestal enkele weken moest blijven zitten. Het dragen van uniforme kleding werd pas in 1915 afgeschaft en vanaf de jaren twintig van deze eeuw hoefden de bewoners ook niet langer verplicht te werken. Verder werd in de jaren twintig de hygiëne verbeterd en werden er 'gezellige avondjes' georganiseerd (de aanschaf van een radio vond men overigens in 1925 nog een overbodige luxe). Het is aardig dat Vis in een gedenkboek aandacht besteed aan deze 'modernisering', maar helaas roept hij daarmee ook vragen op die hij in dat kader niet kan beantwoorden. De lezer zou graag willen weten *waarom* de modernisering in de ouderenzorg zo laat op gang kwam, zeker als we die vergelijken met de zorg voor zieken, krankzinnigen en delinquenten.

Ook de kwestie van disciplineren is een aspect dat door de auteur slechts kan worden aangestipt. Met name de geschiedenis van het tehuis in de achttiende eeuw is het verhaal van regenten die voortdurend probeerden de bewoners te 'beschaven' (zelfs het begrip *Selbstzwang* wordt door de auteur genoemd, pagina 79). Jammer is dat Vis de bewoners louter als slachtoffers van het disciplineringsproces heeft afgeschilderd. Maar was Abraham Lommert die regelmatig stomdronken thuis kwam, en soms hele nachten helemaal niet thuis kwam, wel louter slachtoffer? Betekent 'oud en arm' per definitie 'oud en afhankelijk'? Of probeerden Lommert en zijn mede-bewoners met de weinige middelen die ze hadden hun oude dag te verlichten en zelf vorm te geven? Die vragen kan de auteur wellicht in een ander kader nog eens beantwoorden.

Monique Stavenuiter

MIDDELEEUWEN EN NIEUWE GESCHIEDENIS

M. W. J. de Bruijn, *Husinghe ende Hofstede. Een institutioneel-geografische studie van de rechtspraak over onroerend goed in de stad Utrecht in de middeleeuwen* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1994, Stichtse historische reeks XVIII; Utrecht: Het Spectrum, 1994, 464 blz., ISBN 90 274 4443 9).

Zoals bekend schonk Karel Martel in 723 het (terrein van het Romeinse) *castrum* met het daaromheen gelegen koningsgoed aan de kerk van Sint Maarten. De bisschop van Utrecht werd daarmee grondheer en tevens bezitter van de rechtsmacht in dit voortaan van de koninklijke jurisdictie uitgezonderde, 'immune', gebied. Al in de tiende eeuw vond een verdeling plaats tussen de bisschop en de aan de collegiale kerken verbonden kapittels, die voortaan elk over 'tiend, tijns en gerecht' (62) in het hun toegewezen terrein beschikten, en ook de naar Utrecht verplaatste Paulusabdij kreeg zijn deel. Op het oude koningsgoed ontstond de stad Utrecht, waaraan de jurist De Bruijn zijn proefschrift wijdde. Zijn doel is tweeledig: het vaststellen van de niet steeds gelijk gebleven grenzen en de bebouwing van de door kapittels en abdij gevormde kerkelijke enclaves, de zogenaamde claustraliteiten, voorts de afbakening van de districten waarbinnen kapittels en abdij de 'dagelijkse' (dat is: lage) rechtspraak konden uitoefenen. Aan

de aard van die rechtspraak en de wijze van uitoefening ervan — het institutionele aspect van het boek — besteedt schrijver ruim aandacht. Hij kon beschikken over vrij overvloedig materiaal, dat hij met monnikengeduld heeft bewerkt.

Met evenveel zorg behandelt hij het gebied dat sinds 1122 het stedelijke Utrecht vormde, volgens hem onmiddellijk na de stadrechtverlening omweld in de omvang die de stad tot in de late middeleeuwen kende. Bewijzen doet hij dit eigenlijk niet. Struick in zijn geschiedenis van Utrecht gaat uit van een wat langzamer groei en dat klinkt waarschijnlijker. De auteur maakt (251 en volgende) de indruk zich te verbazen over de rol van ministerialen in een stad. Komt dat dooreen onvoldoende vertrouwdheid met stedelijke geschiedenis in het algemeen?—De Bruijn gaat uitvoerig in op de merkwaardige en ook door hem niet geheel verduidelijkte juridische status van een aantal percelen die als *ouderve* worden aangeduid welke hij (255, noot 26) met nadruk 'allodiaal' noemt. De vele gegevens die zijn bronnen over erfpacht en vestiging van grondrenten bevatten benut hij omstandig. Hij sluit zich (271) aan bij zijn co-promotor H. van der Linden in zijn verwerping van de zogenaamde 'rolverwisseling' of 'eigendomsverschuiving', maar zijn argumenten (alinea 3) pleiten mijns inziens eerder tegen zijn stelling. Behalve de kapittelenclaves bevonden zich binnen de stadsomwalling ook het rechtsgebied van de burggraaf van Utrecht en enkele kleine leengoederen en tijnsheerlijkheden.

Na een bespreking van de rechtspraak over onroerend goed, uitgeoefend door de schepenbank, komt die welke de dagelijkse gerechten van de kapittels en de Paulusabdij bezaten aan de orde. Ook hierin neemt het topografisch onderzoek de voornaamste plaats in; de personele bezetting en het functioneren van deze gerechten worden kort behandeld.

Zoals te verwachten verschilde hun werking weinig van die van de schepenbank. De kapittels bezaten binnen de grenzen van deze gebiedjes 'tiend, tijns en gerecht' — alle grond was daar aan hen tijnsplchtig en het is begrijpelijk dat de bewoners geregeld als tinsgenoten (of met de door schrijver als equivalent daarvan beschouwde term 'tinsgenoten en burenen') werden aangeduid. Dat is mijns inziens geen argument om te menen, zoals De Bruijn doet, dat zo'n gerecht in oorsprong wel een tijnsgerecht zal zijn geweest (onder andere 305 en volgende). Ook de burggraaf van Utrecht had in zijn ressortje 'gerecht, tyns, tynde ...'(373), maar hier ziet De Bruijn geen verband met een mogelijk tijnsgerecht (371), omdat aantoonbaar niet alle percelen aan eenzelfde rechthebbende tijnsplchtig waren .... De rechtspraak met tijnsgenoten en burenen zou daarom hier op twee groepen deelnemers duiden (375). Interessant is te zien, hoe de schepenbank in de loop van de veertiende eeuw zijn jurisdictie over de dagelijkse gerechten wist uit te breiden en sinds het begin van de vijftiende eeuw hun rechtspraak geheel had overgenomen. Stijlzwijgend gingen blijkbaar de kleine (echte), niet oninteressante, tijnsrechtjes binnen de stad teniet. Ook daar heeft De Bruijn de ligging van de erven in kwestie uitgezocht. De precisie van zijn resultaten op topografisch gebied maakt zijn boek tot een waardevolle bijdrage tot de Utrechtse stadsgeschiedenis. Zijn behandeling van de juridische aspecten is minder overtuigend: breedsprakigheid neemt nogal eens de plaats in van heldere formulering (bijvoorbeeld in zijn worsteling met het begrip 'eigendom').

Tenslotte dit. Schrijver beroept zich voor het Utrechtse stadrecht een paar maal (speciaal 121), behalve op het diploma nr. 308 van het *Oorkondenboek van het Sticht Utrecht*, ook op nr. 309 ('38' in noot 249 is een ongelukkige drukfout), 'door sommigen' zegt hij, 'als een falsificatie ... beschouwd'. In het *OB* staat het als onecht vermeld op basis van wat Oppermann er in 1908 over publiceerde. Nu is weliswaar bekend, dat een aantal documenten waarvan Oppermann in de loop der jaren de echtheid verwierp, op grond van nader diplomatisch onderzoek toch betrouwbaar zijn gebleken. Dit mag echter geen reden zijn om, zonder daarbij diplomatisch onderbouwde argumenten voor het tegendeel aan te voeren of aan te halen, een stuk voor echt

te houden dat door de zo zorgvuldige Van de Kieft in 1967 als *faux* in zijn *Elenchus fontium historiae urbanae*, 1,430 werd opgenomen. Zó luchthartig moeten we als mediëvisten met onze onzekerheden niet omgaan.

J. A. Kossmann-Putto

J. B. Schildkamp, e. a., ed., *1520-1525. De kroniek van Johannes van Lochem, prior te Albergen. Vertaling en toelichting* (Albergen: Stichting Heemkunde Albergen, Enschede: Twente Akademie, 1995, 524 blz., ISBN 9071631 07 9 (Stichting Heemkunde Albergen), ISBN 907406406 X (Twente akademie)).

Deze vertaling van de kroniek van Johannes van Lochem is een gezamenlijke onderneming van de Stichting Heemkunde Albergen, de Twente Akademie te Enschede, het Titus Brandsma Instituut te Nijmegen, en de werkgroep kloosters IJssel-Vechtstreek te Zwolle. Uit het woord vooraf blijkt dat met name de groeiende interesse in de regionale geschiedenis de aanleiding is geweest tot de vertaling van deze kroniek. Om de tekst nog toegankelijker te maken voor belangstellenden (met name voor 'leken' op dit terrein) zijn diverse inleidende artikelen opgenomen (t/m 203).

In het eerste artikel van R. van Dijk staat allereerst het ontstaan, de ontwikkeling en de geest van de moderne devotie centraal. Daarna wordt meer specifiek aandacht besteed aan Albergen zelf, dat uitgroeide tot een Windesheims klooster. Als derde wordt de persoon Johannes van Lochem behandeld en zijn kroniek en worden de constituties van het kapittel van Windesheim beschreven, als context waarbinnen we Johannes en zijn medebroeders moeten plaatsen.

De vertaler van het tweede deel van de kroniek, U. de Kruijf (W. Tops is verantwoordelijk voor het eerste deel), maakt hierna enige korte opmerkingen over stijl en taal van de kroniek, waarna een uitvoerige bijdrage volgt van H. Hagens en R. Rorink over 'Het klooster in de bewogen jaren 1520-25', waarin onder andere politieke onrust, het boerderijbezit en het klooster als economisch centrum aan de orde komen.

Wat meer technisch zijn de artikelen over munten, Albergen: enige landschappelijke notities en de bouwgeschiedenis van het klooster. Afgesloten wordt dit inleidende gedeelte met een bijdrage over 'De overige kloostergebouwen in hun omgeving' en 'De ondergang van het klooster 1525-1721'. Vele illustraties verluchten dit eerste gedeelte. Het is jammer dat een gezamenlijke bibliografie ontbreekt. Dit wordt gerechtvaardigd met de opmerking dat de benadering vanuit zo verschillende disciplines er een weinig helder conglomeraat van zou hebben gemaakt. Het zou nu juist een taak van de redactie zijn geweest hier een overzichtelijke, thematisch geordende bibliografie van te maken. Nu moeten we achter elk artikel naar literatuur zoeken.

Het tekstgedeelte bestaat uit een beschrijving van het klooster Albergen uit het zogenaamde Frensweger handschrift (1406-1483) en de kroniek van Johannes van Lochem die loopt van 1520 tot 1525. Deze kroniek is een zeer uitvoerig relaas over het wel en wee van het klooster en zijn omgeving. We kunnen in feite drie soorten thema's onderscheiden: 1 Waar Johannes vertelt over zijn eigen persoon, c.q. zijn familie ('Na de dood van mijn zus heb ik een bezoek gebracht aan mijn moeder in Eisen' en 'De jammerlijke dood van mijn moeder'). 2 Over het klooster en de relaties met andere kloosters ('Vermaningen gegeven in een huiskapittel', 'Onze boer van het erve Segerding', 'In 1521 komt er een nieuwe rector in Arnhem', 'Een avallige zuster in Almelo'). 3 Over de politieke situatie in zijn tijd ('De Geldersen ondernemen voor de

tweede keer een krijgsexpeditie', 'De hertog van Gelre herroept de eenmaal verleende privileges').

De vertaling loopt soepel en leest plezierig, al gebruiken de vertalers naar mijn smaak soms wat te moderne woorden. Dat komt de levendigheid van de tekst wel ten goede, anderzijds kan, dunkt me, een meer letterlijke vertaling aan degene die het Latijn niet kan lezen en/of niet bij de hand heeft een betere indruk geven. Bovendien had ik wel graag wat meer verklarende noten gezien bij de vertaling; voor 'leken-lezers' lijkt me niet alles zonder meer duidelijk wat er geschreven wordt.

Op het redactiewerk valt helaas heel wat af te dingen en ik kan alleen maar concluderen dat dit zeer slordig gedaan is. Het lijkt me zinloos in details te treden, een enkel voorbeeld kan genoeg zijn. Zo staan de CIP/ISBN gegevens op een recto pagina, waar deze toch de verso-pagina van de (Franse) titelpagina horen te sieren. In de inleiding wordt vermeld dat de voetnoten van de artikelen doorgenummerd zijn en achter de bijdragen staan: de eerste bijdrage heeft noten onderaan de bladzijde, die op elke bladzijde opnieuw nummeren. De literatuurvermeldingen achter elke bijdrage vertonen de nodige discrepanties. Het zou toch een taak van de redactie zijn geweest hier uniformiteit in aan te brengen.

In het algemeen kan overigens gezegd worden dat dit een niet onverdienstelijke publikatie is, waarin de lezer veel, vooral feitelijke, informatie verschaft wordt over het klooster Albergen, zijn kroniek en zijn omgeving, zowel in tijd als in ruimte. Het niveau van het gebodene is niet altijd even hoog. Dat komt waarschijnlijk omdat, op een enkele uitzondering na, geen professionele historici aan dit boek gewerkt hebben. Bovendien lijkt de doelgroep, zoals ook al in het woord vooraf gezegd wordt, vooral te bestaan uit belangstellenden uit de regio. En ik denk dat deze laatste categorie zeker wel genoeg aan het boek zal beleven.

P. Bange

1 Uitgegeven door W. Jappe Alberts en A. L. Hulshoff. Werken van het Historisch Genootschap, 3e serie 82 (Groningen, 1958).

J. H. R. Wiefker, ed., *Het Twentse bezit van het Utrechtse kapittel van St. Pieter 1544-1597. Hofboek van Espelo 1549-1577. Jaarrekeningen van de rentmeesters 1544-1597* (Enschede: Vereniging oudheidkamer 'Twente', 1994, 192 blz., ISBN geen).

Het Utrechtse kapittel van St. Pieter had al vanaf de twaalfde eeuw belangrijke bezittingen in Twente. Als 'hoofdhof' van deze goederen gold het hof Espelo in Lonneker. Wiefker geeft in het hier ter bespreking voorliggende boekje transcripties van het zogenaamde hofboek van Espelo over de jaren 1549 tot 1577 en allerlei fragmenten van jaarrekeningen van de hof over de periode 1544 tot 1597.

In het hofboek werden de beslissingen van de hofdagen vastgelegd, bijeenkomsten die gemiddeld ongeveer drie maal per jaar plaats vonden, kennelijk vooral om de overdracht van goederen van de ene horige aan de andere vast te leggen. Eens per jaar, op Lambertusdag (17 september) was er een sessie waarop de horigen hun horigheid formeel erkenden en hun tijns betaalden. De jaarrekeningen zijn de financiële verantwoording van de rentmeester die namens het kapittel de goederen beheerde, voor het grootste deel van de in dit boek opgenomen periode Dirk van Deventer, een Oldenzaalse priester en vicaris van het altaar van St. Stephanus in de Plechelmuskerk. Na zijn dood in 1585 nam zijn zoon Johan het rentmeesterschap over.